

מוחמד והיהודים באל-מדינה

שמעון חייט

המאורעות ההיסטוריים הנוכחים במאמרנו זה ידועים ברובם לקורא הבקי בדברי ימי האיסלאם והתפשטותה בחצי האי ערב. מטרתנו היא בעיקר להראות כי היהודים שהיוו מיעוט בארץ זאת היחה השפעה חזקה ביותר, שכן הם השפיעו על שכניהם הערבים – שהיו עובדי אלילים – להאמין באחדות הבורא. ידועים לנו פרטים אפילו על שבטים ערבים שכנים שעברו לדת היהודית כגון: שבטי נמיר, פְּנֶאָה, חֶאֶרְת', פְּעֵב וּפְנֶדָה. מכאן ניתן להבין כי תושבי חצי האי ערב בתקופה הטרומ איסלאמית ברובם האמינו באל אחד. עיקר הטפתו של מוחמד לא היחה קריאה לאמונה באל אחד, אלא קריאה להכרה בשליחותו האישית והיותו אחרון הנביאים. למען הגשם שתי מטרות אלה הוא היה מוכן להסיר כל מכשול אף אם נאלץ להשתמש בכוח החרב. כדי להוכיח את נכונות שליחותו ומהימנות נבואתו קרא מוחמד ליהודים להדות בשליחותו ולהדיע קבל עם כי הוא הנביא המיוחל. אולם כידוע היהודים סירבו להכיר בו ודבר זה גרם בסופו של דבר לחיסולם.

הדיעה הרווחת של המזרחנים היא, כי במידה שהיו היהודים מסכימים להטפתו של מוחמד, לא הייה יוצר דת חדשה, אלא הייה עובר לדת היהודית, ועל כל פנים לא הייה פוגע בהם מבחינה פיסית וכלכלית. ברם, העובדות המובאות במאמרנו זה מפריכות דעה זו של המזרחנים. מוחמד הייה נזקק למימון מלחמותיו בשבטי ערב עובדי האלילים והיהודים העשירים סיפקו למוחמד מקור כלכלי חשוב. ברשות יהודי מדינה היו אוצרות כלכליים חשובים שצברו ממסחר בכסף וזהב, מכירת קרקעות, ושדות תמרים לרוב. חייליו של מוחמד, שיצאו למלחמת חורמה נגד הערבים עובדי האלילים היו צמאים לשלל וכיזה ומוחמד הירוה צמאונם זה במלחמותיו נגד יהודי מדינה. כך הצליח מוחמד להכניע את היהודים ולבסס את דתו שנתפשטה ברבות הימים במהירות מפתיעה.

מצבם של היהודים בחצי האי ערב בזמן התגלותו של מוחמד

היהודים הגיעו לחצי האי ערב לאחר תורבן הבית השני ולאחר חיסול הקיבוץ היהודי באלכסנדריה ההלניסטית. באותו זמן היגרו יהודים רבים לכאן והם התיישבו במקומות פוריים ביותר בעיר ית'רב, שנקראה לאחר הופעת האיסלאם בשם אלמדינה.

יהודי ערב נבדלו משכניהם הערבים מבחינת הדת בלבד, אולם היחה לשניהם לשון משותפת ותרבות אחת. היהודים דיברו בדיאלקט ערבי המיוחד להם, שהייה מתובל במלים עבריות מיוחדות לפולחן הדתי שלהם: לקיום מצוות שמירת השבת, שמירה על חוקי היתר ואיסור בעניני כשרות וכן גם חוקי טהרת המשפחה. ברם, ספרותם החילונית נכתבה כולה בערבית הקלאסית. ידועים לנו משוררים יהודים שזכו לתהילה על שירתם הערבית הטרומ-איסלאמית ודי להזכיר את שמואל אבן עאדיא, רביע אבן חוקיק, שרה היהודית נְקֵעֵב אבן אל-אשרף*.

יהודי ערב נודעו באומץ-לבם ובגבורתם ובנכונתם להגן על כבודם וכבוד משפחתם ואף על בני חסותם. בדומה לשכניהם נהגו יהודים אלה להכניס אורחים ולהתפאר בגבורתם ובהגנתם על אורחיהם והחוסים בצילם. למרות העובדה כי לערבים והיהודים היחה תרבות משותפת, הרי האחרונים מעולם לא נטשו את היהדות. אמנם היו להם מנהגים אחרים השונים ממנהגי יהודי

א"י, או בבל, אולם הם קיימו את עיקרי דת משה במילואם. רבניהם היו בקיאים גם בתורה שבע"פ ובתלמוד הבבלי. עדות לכך תשמש העובדה כי הקוראן שאף מהם מובאות מספרות המדרש והתלמוד. התושבים הערבין כיבדו את יהודי ערב בעלי הספרים הקדושים ולכן הם כינו אותם בשם „אהל אל-פתאב" – אנשי הספר.

יהודים אלה היו ברובם סוחרים וחקלאים והיו להם שדות של דקלי תמרים. הם פיתחו שיטות השקאה לעיבוד שדות התמרים. חלקם האחר היו שוכני אוהלים ורועי צאן. ביניהם היו אנשי צבא ומפקדים ויעידו על כך המצודות העצומות שניבנו על ידי היהודים באלמדינה. כמרי כן הצטיינו במקצוע הרפואה ונדעו לתהילה במומחיותם בשטח זה. בין שני העמים שררו יחסי שלום ושלווה עד התגלותו של מוחמד והפצת האיסלאם, שהכריזו מלחמת חורמה נגד יהודי אלמדינה שהחיישו בעיר הזאת, והם בני קינוקאע, אַלְנַצִיר וקוריט'ה.

בשנת 621 החלו רבים מתושבי אלמדינה להצטרף לדת האיסלאם, וזאת משום שמוצעב אבן עומיר וחבריו הטיפו באלמדינה לדת האיסלאמית עוד לפני שהגיע מוחמד לשם. מוצעב אבן עומיר היה בן למשפחת נכבדה ועשירה מהעיר מכה. משפחתו היתה ענף חשוב מהשבט הערבי עבד אל-דאר. הוא קיבל עליו את דת האיסלאם בהיותו בגיל 35 בערך והתאסלמותו גרמה לגיתוק גמור בינו ובין בני משפחתו האריסטוקרטית. כתוצאה מכניסתו בחיק האיסלאם הפסיקו בני משפחתו לתמוך בו ואף אמו התנכרה לו. לאחר גיתוק מקורות הפרנסה דבק בו העוני כל ימי חייו, אולם למרות זאת הוא המשיך להטיף לדת החדשה והיה קנאי נלהב לקריאתו של מוחמד. ברוב הימים פרש מחיי השעה ומכל תענוגות העולם הזה והתמסר לאהבת הטוב והישר ועל כן זכה בכינוי הכבוד אל-כיר, לאמור: הטוב והישר.¹ מוחמד ידע כי אהבתו של מוצעב אל-כיר לאיסלאם איננה אהבה התלויה בדבר ועל כן שלח אותו לאלמדינה בידעו כי לא יהסס לדרוש בשם האמונה החדשה ולהאיץ באנשי מדינה להצטרף לאיסלאם. אמנם מוצעב הצליח במעשיו ובזמן קצר הוא גרם לכך כי רבים מתושבי העיר יצטרפו לדת החדשה. הוא ליווה את מוחמד בכל מסעיו. וכן היה בין קבוצת המהגרים הראשונים לארץ חבש ובין העוזרים לשליחות מוחמד במדינה. בבוא מוחמד למדינה, היה מוצעב בין הנשבעים אמונים לגביא וכתה עמו את ברית האנשים אשר המשתתפים בה קיבלו על עצמם לקיים את המצוות הראשונות של האסלאם. הוא נמנה גם על מפקדי הצבא החשובים במלחמות הנביא ובידו הופקד דגל המוסלמים במלחמותיהם השונות עד שנהרג במלחמת אוחד שבה הכיס מוחמד את מתנגדיו.

ראשית המגע עם היהודים ותורת ישראל

לאחר שרוב תושבי אלמדינה קיבלו את האיסלאם כדת, נתן הנביא את לבו לאיחוד כל התושבים. אין לראות בכפייה זו כפייה דתית בלבד, שהרי חשיבותה של עובדה זו אינה מתבטאת בתוכן הדתי, אלא גם כפעולה מדינית-חברתית. מוחמד שאף למוג בין ה„אנצאר" (התומכים באיסלאם) לבין המהגרים שבאו ממכה. ואמנם לאחר מכן עשו אלה יד-אחת למען הדוף את ההתקפות נגד האיסלאם שִׁכוּונו על-ידי אנשים שבאו ממכה. מיווג זה התבטא במפעלו של הנביא מוחמד, שנתן תמיכה חומרית למהגרים לעיר אלמדינה, כעין קשר של קירבת דם בין המהגרים ובין האנצאר.²

באל-מדינה ניתן למוחמד לראשונה להיפגש עם קיבוץ יהודי שלם בניגוד לפגישות מקריות קודמות, ואמנם קשה היה לו לפגוש אנשים מאמינים בדת אחרת ובייחוד שהם לא היו סתם מאמינים באלילים. עתה עמדה בפני הנביא בעייה חדשה וחמורה כאחת. פגישה זו עם היהודים היתה חשובה ביותר לגביא, כי היו אלה מאמינים בדת מקובלת

ובעלת שורשים היסטוריים, ובמיוחד משום שמוחמד עצמו חשב את הדת היהודית לדת אמת. מצד אחד הייתה תמונה בעיני הנביא העובדה שהיהודים באלמדינה היו בתחילה אדישים לדבריו, אך מאידך כשנבחין יפה בתגובת היהודים באותו זמן נמצא כי רק לאחר שמוחמד הכריח אותם להתאסלם החלו היהודים להתנגד לו ולדתו, והתנגדותם זו הייתה פעילה ביותר. בתחילה כנראה שלא עלה על דעתם שהנביא ידרוש מהם להמיר את דתם. נראה לנו כי היהודים לא הספיקו להכיר כי דתו זו של מוחמד היא דת החרב הנוהגת לפי הכלל הגורס: התאסלמות או מוות, ובמקרים מיוחדים תשלום ג'יזה – מס גולגולת. זאת לדעת כי הכופרים נדונו למוות במידה ולא התאסלמו, והתוצאה הייתה שהכופרים התאסלמו דת האיסלאם התפשטה בכח החרב.

הנביא קיווה כי גם היהודים יכירו בשליחותו, שהרי חשב כי הטפתו תואמת את אמונת היהודים מאחר שבשתי הדתות קיימת התגלות אלוהית לנביא, והוא יורשה של הנבואה ואחרון הנביאים. אולם היהודים לא הסכימו לכך, הם גרסו כי אכן יש הבדל בין שתי הדתות, ועל כן התכחשו למוחמד ולהתגלות שנתגלתה לו, שהרי משה ראה את אלהיו במישרין (לפי המסורת היהודית). ככתוב: "ידבר אלהים אל משה לאמר . . ." (עיין שמות פרק ג.). בעוד שמוחמד לא ראה את אלהיו במישרין, אלא תיווך ביניהם המלאך גבריאל.

אחרי המגע האישי שהיה למוחמד עם היהודים החלו היהודים להתנגד לו. עם זאת היו בין היהודים מספר אנשים שהאמינו בדת מוחמד והתאסלמו. מביניהם ידוע לנו על התאסלמותו של עבדאללה אבן סלאם ששימש דוגמא ליהודים שעברו לדת האיסלאמית.

אבן השאם אומר³: אמר איבן אסחאק: „והיה ספורו של עבדאללה אבן סלאם כפי שסיפרו לי קרובי עליו ועל התאסלמותו כאשר התאסלם והיה חכם גדול ויודע . . .” דבר התאסלמותם של אנשים מסוגו של עבדאללה אבן סלאם מוזכר בקוראן בסורה 3, פסוק 199: „ובאנשי הספר יש אשר יאמין באלקים ובאשר הורד אליכם ובאשר הורד לפניכם, נכנעים לפני אלקים, לא ימכרו אותו אלקים במחיר מעט.”⁴

רעין מעניין בהקשר לזה מעלה המזרחן הגרמני רודי פרט (Rudi Paret) בספרו Muhammad und der Koran, הטוען כי הצטרפותו של עבדאללה אבן סלאם לאיסלאם שהיא דוגמה יוצאת מן הכלל, מוכיחה לנו כי הייתה התנגדות נמרצת מצד היהודים לנביא, שאם לא כן לא היו יוצאים מן הכלל. אכן, חוקר זה נוקט לפי השיטה: אין כלל בלי יוצא מן הכלל. יהודי אלמדינה היו שמרנים כלפי הנביא ולא הראו רצון להתבולל אולם הנביא המשיך לקוות כי יעברו לדתו, הוא ציפה להשיג לפחות הסכם, או הבנה הדדית, בין היריבים.

לאמיתו של דבר איש לא יכול היה לדעת את אשר יתרחש לבסוף, אולם בשנת 624 כשנה ומעלה אחרי ההג'רה – נוכח הנביא לדעת כי אין ערך לתקוותיו ואין תועלת בצפיוֹתיו. עד אותה שנה המשיך הנביא להטיף שהאיסלאם והיהדות הינן דומות אחת לשנייה. ואמנם את המנהגים החיצוניים באיסלאם לא שינה הנביא מייד, והמדובר בשלושת המנהגים הידועים: (1) פנייה לכיוון ירושלים בשעת התפילה (2) צום (3) ברית מילה, כך שהמתכוון בדבר לא יבחין בהבדל ניכר הקיים מבחינה חיצונית לפחות בין מוסלמי ליהודי. ישנם הטוענים כי בכך שמוחמד סיגל לדתו מנהגים אלה רצה להראות כי שתי הדתות שוות הן.⁵

אין לומר שהמוסלמים חיקו את מנהגיהם החיצוניים של היהודים ותו לא. הם גם שינו מנהגים אלה במקצת. כך יש לציין את עניין התפילות של יום שישי. יש בכך אמנם חיקוי לתפילות בציבור של היהודים ביום שבת, מנהג שנטלו אותו כנראה זמן קצר לפני ההג'רה. מוחמד בחר לכני דתו את יום השישי במקום השבת היהודית, בצירוף שינויים מסויימים,

כגון: בעוד שליהודים אסור לעבוד ביום שבת הרי למוסלמים מותר. ביום שישי המוסלמי שובת מעבודתו רק בזמן התפילות.

כנראה שהנביא סמך על מנהגי היהודים, אלא שעשה מהם שימוש משלו, שהרי הוא לא רצה פשוט להתבולל ביהדות, אלא שאף גם ליצור דת עצמאית.

אלבוז'ארי מוסר החדית', המפורסם במהימנותו, מזכיר את הסיבה המיוחדת לכך שמוחמד בחר דוקא ביום השישי, על פיה מתברר כי למוסלמים יש זכות קדומה למרות שהתורה ניתנה בראשונה ליהודים, ואלה דבריו: "... אותנו הדריך אלקים אליו והאנשים נספתו אחרינו, היהודים למחרת והנוצרים יומיים לאחר מכן."

הנביא לא ציפה לכך היהודים בעצמם יעברו בקלות לאיסלאם, אך הוא סבר, שהם תמימי-דעים אתו בכך שהוא גשלה ע"י אלקים אל הערבים, כשם שהוא חשב כי היהדות היא דת נכונה.

מבין המנהגים המקוריים שהנביא הביא לאיסלאם נציין:

1) התפילה האמצעית (אלצלאת אלווטא) בקוראן נאמר: "שמרו את התפילות והתפילה התיכונה. ועמדתם לפני אלקים נאמנים לו."

יתכן כי מנהג זה מושפע מהיהדות, אולם הדבר לא נראה לנו. "התפילה האמצעית" היא התפילה הנערכת בצהריים, כי מבחינת סדר-הזמנים היא נמצאת בין תפילת הבוקר לתפילת הערב. ותפילות בוקר וערב היו כבר לפני ההגירה כתפילות חובה.

אפשר גם לטעון שמנהג הפנייה לכיוון ירושלים בעת התפילות גם הוא לקוח מן היהדות, עם זאת יש לציין שמוחמד התחיל לצום ביום עאשורא (עשירי למוחרם). מנהג זה בלי ספק לקוח מהיהדות, שהרי יום הכיפורים אצל היהודים חל ביום העשירי בתשרי. בנידון זה נציטט את אל-בוז'ארי:⁸ "סיפר לנו עבדאללה אבן סעיד אבן ג'ובייר מפי אביו מפי אבן עבאס אמר: בא הנביא, התפלל עליו האלוקים אל אל-מדינה וראה את היהודים צמים ביום עאשורא ואמר: איזה יום זה? אמרו זה יום טוב, זה יום בו הציל אלוהים את בני ישראל מאויבם ומשה צם, אמר: אני חייב יותר מכם למשה ולכן צם ביום זה וציווה לצום (באותו יום)".

נשאלת השאלה אם יום עאשורא היה כבר אז ביום עשירי בתשרי בעת ששאלו אותו המוסלמים מהיהודים, או לאחר מכן? אולם אין חשיבות לשאלה זו לגבי הנושא הנידון.

כאשר סיגל מוחמד לעצמו ולבני דתו מנהגים יהודיים כגון עאשורא ופנייה לכיוון ירושלים, אפשר לשער כי כוונתו העיקרית לא היתה משיכת היהודים אל דתו, אלא שהאמין כי אמנם קיים קשר וזהות בין היהדות ובין דתו כשהתגלות היא המכנה המשותף ביניהן.

לגבי הנביא וזהות שבין דתות אלה היתה ברורה כל כך עד כי לא יכול היה להאמין כי אמנם קיימים יהודים החושבים את ההיפך הגמור. בבקשו מהיהודים לעבור לדתו ולהכיר בדבריו, הוא אומר זאת ברצינות מוחלטת. אסמכתא לכך ישמש הפסוק 38 שבפרק הפְּרָה: "ונאמר לכו, רדו מזה יחדיו, אך בבא אליכם (דבר) מאתי (להורותיכם) ארח מישרים, והיה אשר ילכו בו ולא עליהם הפחד ולא עליהם היגון."

הנביא גם דרש מחבריו כי עליהם להצטייד בהוכחות נכונות ביותר בשעת ויכוח עם היהודים וכך הוא אומר:⁹ "ואמרתם, מאמינים אנחנו באלקים וכאשר הורד אלינו ובאשר הורד לאברהם ולישמעאל ליצחק וליעקב ולשבטים ובאשר נתן לנביאים מאת אלקיהם, לא נבדיל ביניהם ותמימים אנחנו אתו."

בסופו של דבר, משנוכח הנביא לדעת כי כל הטפותיו לא עזרו לו כדי להביא את היהודים למחנהו, הוא התאכזב, אך בדבר ההתגלות הוא הוסיף להאמין גם לאחר מכן. אם אמנם זה כך,

יה קשה לנביא להבין את נימוקי היהודים שמנעו בעדם מלהאמין בהתגלות האלוהית שבאה בקוראן. ואמנם נאמר שם:¹⁰ „וכי יאמר אליהם: האמינו באשר הוריד אלהים, יאמרו: באשר הוריד אלינו נאמין, וכחשו באשר אחריו והיא האמת לקיים את אשר בידם לאמר: ולמה זה הרגתם את נביאי אלהים לפנים אם מאמינים אתם”. התכחשותם של היהודים להתגלותו של מוחמד לא עולה יפה עם טענותיהם עצמם, שהרי הם גם לא האמינו לכל דברי התורה ובמיוחד לנביאים.

לאחר שנוכח הנביא לדעת כי נבצר ממנו להתפשר עם היהודים החל להתייחס אליהם בצורה גסה ולתארם כעקשנים ואנשים הנמנים בדרג נמוך מבחינה חברתית ומוסרית. ואמנם יש הרבה פסוקים בקוראן שבהם מוזכרים היהודים לגנאי ובאים להוכיחם על כי התכחשו לשליחות שנמסרה לנביא. כך טוען הנביא במקום אחד:¹¹ „העמוסים בתורת אל ואינם שומרים אותה נמשלו כחמור נושא ספרים, מה רע משל העם המכחש באותות אל, אלהים לא ינחה את העם הבוגד”.

תגובתו של הנביא על מעשי היהודים לא הסתכמה רק בעניינים הצהרתיים כגון אלה שהזכרנו, אלא הוא ראה שעליו לבחון מחדש את דתו והתוצאה הייתה אוריינטציה אחרת לגמרי. הוא החל להתייחס ולהטיף בצורה שונה כלפי היהודים – דבר שנשאר בעיקרו עד היום, כלומר גם אנשי הדת האיסלאמית בימינו ממשיכים בקו והיחס שהיתווה מוחמד לאחר המִפְגָּה שחל ביחסו כלפי היהודים.

היהדות המקומית והיהדות בכלל איבדה הרבה מחשיבותה בקרב האמונה המוסלמית, לאמור: מצב שונה מזה שהיה בזמן ההיג'רה ובשנים הראשונות שלאחר מכן. עתה התחיל מוחמד להבליט בדתו את האופי המוסלמי-ערבי הטיפוסי. באופן חיצוני זה התבטא בכך שהוא ציווה על המוסלמים להתפלל לכיוון מכה ולא לכיוון ירושלים. אמנם כעבה שימשה כמקום קדוש גם לפני בוא האיסלאם, אולם עתה גם המוסלמים הכירו במקום זה והאיסלאם נתן לו קדושה לכל הדורות והזמנים הבאים, ובצורה כזאת באה מכה כתחליף לירושלים, ששימשה כמרכז רוחני של היהדות.

לכיוון התפילה החדש אצל המוסלמים, הכיוון למכה, קרא מוחמד קיבלה. שינוי הכיוון למכה נזכר בקוראן באמרו בין היתר:¹² „אמור יאמרו הפתאים באנשים (הכוונה ליהודים): למה זה הסירם מדרך פניהם אשר היו פונים בתפילתם מאז? אמר: לאלקים המזרח והמערב והוא ינחה את אשר ירצה באורח מישרים”. אכן, מתקיף הנביא את היהודים, שלא היה מובן להם השינוי בכיוון התפילה מאחר שלדעת מוחמד השינוי צריך להיות ברור לכל אדם שהרי זהו צו ממעל.

אבן השאם מזכיר את שינוי מקום התפילה – הקיבלה – באמר:¹³ „אמר אבן אסחאק: וכאשר הורחקה „הקבלה” מסוריה אל כעבה, והורחקה בחודש רג'ב (החודש השביעי בשנה המוסלמית) לאחר שבעה עשר חודש מבואו של שליח אלהים עליו התפילה והשלוש אל אלמדינה”. אבן אסחאק ממשיך ואומר: ולא קבענו את כיוון התפילה – הקיבלה – אשר נהגנו לפיה אלא רק כדי שנדע מי ילך בעקבות הנביא”.

אמנם שינוי זה בעשה על מנת להפריד את המוסלמים מבין אלה שאינם מוסלמים או שעדיין לא תצטרפו לדת הזאת. שינוי זה בא להבדיל בין הקיבלה של המוסלמים הרצויה ובין הקיבלה של „אנשי הספר”. הוא דרש שיקפידו על כיוון התפילה לעתיד. מכאן שחשיבותו של שינוי זה רבה בעיני הנביא והקפדה עליו נגעה ללבו. ואמנם הנביא אומר בקוראן:¹⁴ „הנה ראינו הפנותך פניך הנה והנה השמימה, אך אנחנו נפנה את פניך אל המקום אשר תרצה בו,

והפנית פניך לעבר המסגד הקדוש, ובכל אשר תהיו והפניתם את פניכם לעברו ואמנם אלה אשר נתן להם הספר ידעו כי זאת האמת מאת אלהיהם, לא נעלמו מאלהים מעשיהם".

גם את צום עאשורא הלקוח מהיהודים הפסיק הנביא. אמנם צום זה לא נאסר לחלוטין ואין יסוד לטענה שזה בלתי-חוקי כפי שדובר על שינוי, "הקיבלה" – כיוון התפילה. צום עאשורא נשאר עניין פרטי ובגדר רשות חאת לאחר שבשנת 624 הזכירו את חודש רמ'צ'אן – החודש התשיעי בשנה המוסלמית, כחודש של צום המיוחד למוסלמים.

בקשר לזה מעיר אלבוז'ארי¹⁵: „סיפר לנו עבדאללה אבן מסלמה מפי מאלך מפי השאם אבן ערווה מפי אביו כי עאאישה אמרה: היה יום עאשורא יום שבו צמים בני קורישי בתקופת הבערות והיה שליח האלקים עליו התפילה והשלום צם ביום זה בתקופת הבערות וכאשר בא לאלמדינה צם באותו יום (עאשורא) וציוה שיצומו בו אולם כאשר הוטל (צום) הרמ'צ'אן הונח (הצום) ביום עאשורא ומי שרצה צם, ומי שלא רצה לא צם". אנו יכולים לשער כי השינוי שחל בצום עאשורא נעשה באופן הדרגתי ולא בבת אחת. השערה זו נראית לנו כמתקבלת על הדעת מאחר שדרוש זמן רב כדי להחליף מנהג עתיק ומושרש כמו צום. כאן נעיר כי בצעד זה של מוחמד יש לראות התקרה ולא הקלה במצוות המעשיות. בעוד שבקוראן צויין כי הנביא בא להקל שהרי הוא אומר¹⁶: „חפץ אלקים להקל מעליכם ולא יחפץ להכביד עליכם". דבר זה אינו עולה בד בבד עם המציאות, שהרי מוחמד קבע חמש תפילות במקום שלוש, צום של חודש במקום צום של יום וכדומה. אולם אין עניין עבודתנו לחקור צד זה של מעשי הנביא. מכל האמור מסתבר כי מוחמד לקח מנהגים יהודיים מובהקים וכולל אותם במנהגים איסלאמים טיפוסיים עם שינויים פה ושם, ומנהגים אלה קיימים כידוע עד היום הזה.

ב. ההתנגשות הרוחנית בין מוחמד והיהודים

בתוך הפולמוס שמנהל הקוראן נגד היהודים מקום חשוב ניתן לרעיונות של דת אברהם, והו רעיון שלא נזכר בהתגלות המכאית ושכנראה לא התבסס על אגדות הערבים הטרומ-איסלאמים. במשך התקופה המכאית חשיבות יתירה ניתנה למשה מאשר לאברהם בין הנביאים המבשרים על בואו של מוחמד.

לעומת היהודים, שלהם יש הרבה נביאים, הרי הערבים נבדלים בכך כי נשלח להם רק נביא אחד. ישנם הטוענים כי יש לאברהם וישמעאל מגע עם הכעבה, אולם נראה שאין רמז כן. ישמעאל אמנם נזכר ברשימות הנביאים אולם לא מובאים פרטים עליו.

על ישמעאל נאמר בקוראן¹⁷: „וישמעאל ואלישע ויונה ולוט, את כולם הפלינו מכל האדם". ובמקום אחר נאמר¹⁸: „וזכר את ישמעאל ואת אלישע ואת ד', אל כפל וכולם מן הטובים". מניחים כי המוסלמים לא ידעו בתחילה על ענינים הקשורים באברהם וישמעאל דברי התורה עליהם. באלמדינה מגעם של המוסלמים עם היהודים נעשה הדוק יותר ובדרך זו רכשו להם ידיעה על ענינים אלה. כאשר יחסי מוחמד והיהודים באו לידי משבר, היו לאברהם – בתור נביא – שני יתרונות גדולים: במובן הפיסי הוא היה אביהם של הערבים והיהודים כאחת, והוא חי לפני התגלות הברית החדשה לישו, ומשם כך מוחמד לא נחשב יהודי ואף לא נוצרי.

על כן מלמד הקוראן את מוחמד ואת המאמינים לראות עצמם לא יהודים ולא נוצרים, אלא חברה השונה משתי הנזכרות, ממשיכיהם של עדת אברהם ואביהם מתואר כחניף ולאחר מכן מוסלים (דוגל בדת אברהם), ולא כאחד מעובדי אלילים. אמנם הפסוקים הבאים מהקוראן יוכיחו את האמור¹⁹: „ויאמר: הֲיוּ יהודים או נוצרים למען תאושרו בדרך. אמר: לא כן, (לכו ב)דת אברהם, חניף" והוא לא היה מן המִשְׁתַּפִּים [מאמינים באלהים רבים] ואמרתם: מאמינים

אנחנו באלהים ובאשר הורד לאברהם . . . ובמקום אחר נאמר בקוראן²⁰: „לא היה אברהם לא יהודי ולא נוצרי ואולם היה חניף תמים עם אלהים ולא היה מן המשתפים“.

ובהקשר לכך מציין הקוראן²¹: „אמר, אלהי נחני באורח מישרים בדת נכונה דת אברהם „חניף“ ולא היה מן המשתפים“.

דתו של אברהם היא לאמיתו של דבר דת־האל הטהורה מאחר שכל הנביאים קיבלו את ההתגלות כעקרון. למרות זאת, רואים המוסלמים את היהדות והנצרות כגילוי בלתי מושלם של דת האלהים, על כן נמצא לדת החדשה שם מבדיל. לראשונה, „חניף“ ולאחר מכן גם „מוסלים“, משמשים בקוראן לציון דביקות בדת האמיתית. במונח „חניף“ היו היהודים מציינים כנראה לפני בוא האיסלאם עובד אלילים, ולמונח זה נותן הקוראן פירוש חדש. אולם נראה לנו כי המונח „מוסלים“ קיבל משמעות חדשה של דת האיסלאם דת מוחמד.

יתר על כן, על אברהם נאמר עתה כי הוא מצא את המקלט במכה בעזרת ישמעאל ושעליו להתפלל לנביא למען אנשי מכה מבין יוצאי חלציו. ואמנם בקוראן נאמר²²: „ובשרתנו את הבית מקום מקלט ומבטח לבני אדם (לאמר): קחו לכם את מקום אברהם בית תפילה ונבוא בברית את אברהם ואת ישמעאל לאמר: ויטהרו את ביתו למקיפים אותו ולנעצרים בו ולכורעים ולמשתחויים“ (,הבית ומקום אברהם“, כינוי למקדש הכעבה במכה. המוסלמים מראים מקום מיוחד „מקום אברהם“ שלפי אמונתם נחקקה בו צורת רגלו בדרוכו שם“).

בעת נאומוי והטפותיו למאמינים משתמש הנביא בכינוי: „אביכם אברהם“²³ באמרו: „וחרפו נפשכם בעד אלהים כאשר יאות לחרף הנפש בעדו. הוא בחר בכס ולא שת בדת (מצוה) להציק לכם, דת אביכם אברהם“.

מכאן שהנסיין להפיכת הכיוון בשעת התפילה מבית המקדש למכה נסמך על יסוד רעיוני

רחב.

המסקנה המתבקשת מהמושג „דת אברהם“ היא, שדת היהודים איננה דת אברהם הטהורה; רעיון זה מובלע במספר קטעים ומתברר בקטעים ספציפיים ומרכזיים בקוראן. אחד מאלה הוא שהיהודים הפרו את בריתם עם האל. הכוונה לתקרית הר סיני, כשהיהודים התפללו לעגל במקום לאלהים. בענין זה דנים הפסוקים הבאים מקוראן²⁴: „ישאלו ממך אנשי הספר כי חוריד להם ספר מן השמים. הן שאלו מלפנים מאת משה גדולה מזאת ויאמרו: הראנו את אלהים גלוי ויאחזם סער בפשעם. אחרי זאת עשו להם העגל אחרי בוא אליהם המופתים, ונסלח להם על הדבר הזה ונתן למשה שלטון גלוי“. נוסף לזאת, היהודים לא האמינו בחלק מספר המקרא שהובא אליהם ופעלו בודון ובחטא ובאי־ציות למצוותיו של האל. כך מאשימם הקוראן באמרו²⁵: „ארורים הם הכופרים מבני ישראל בפי דוד וישו בן מרים, זאת כאשר מרו ויעברו (חק) ולא הניאו איש את אחיו לבלתי עשות הרעה בעשותם אותה, אכן רעים מעשיהם“.

דוגמא לאי־ציוקם של היהודים למצוות ה' שימשה למוחמד לקיחת הריבית והנשך, ואמנם הוא אומר²⁶: „וקחתם הריבית אחרי אשר צוו לבלתי קחתה, ואכלם את הון בני האדם בשוא ולכופרים עתדנו ענש דאבה“.

במעשים כגון אלה הראו היהודים את נהייתם לתענוגות העולם הזה – דבר הנאסר ע"י הקוראן – על כן מוכיחם הוא באמרו²⁷: „אלה אשר יקנו את חיי העולם הזה בחיי העולם הבא לא יוקל מעליהם הענוי ואין הם מנצחים“.

יתר על כן, „אנשי הספר“ הביאו דברים בטענם כי שייכים הם לספר הקדוש, אולם לאמיתו של דבר אינם חלק מהספר עצמו, ואמנם²⁸: „ויש בהם פלגה אשר יסלפו את הכתוב בספר, למען תחשבו, כי מן הספר הוא ואין מן הספר ואמרו: מאת אלוהים הוא זה, ואין

הוא מאת אלוהים וידברו באלוהים כזב והמה יודעים." לא שונה מזה היא ההתקפה על היהודים בשל כך שהם מסלפים את הדברים וענינם²⁹, התקפה זו בקוראן כוונתה היתה להראות כי אנשים מסויימים או אדם אחד, השמיטו או סילפו קטעים – ביישוב הדעת – בספר הקדוש, אולם אפולוגטים מוסלמים מאוחרים הראו בהתקפתם קיצוניות כי כתבי־הקדש הנמצאים כיום סולפו לחלוטין וכי ספרים אלה אינם מקוריים.

הטענה החוזרת ונשנית מצד הנביא מוחמד והמוסלמים היא, כי היהודים הסתירו חלק מן האמת שנתגלתה להם, וזה מראה על קילקול הפרט היהודי ולא של הדת עצמה, וזאת הוא טען כדי להצדיק את מעמדו כנביא. מוחמד מאשים את היהודים בכך שהם הסתירו כי הוא עומד להופיע וכי זה נוכר בכתבי־הקדש שלהם. ואמנם בקוראן נזכרים היהודים כאילו הם מעלימים את האמת³⁰: „ולא תלבישו האמת בשקר והעלמתם האמת ואתם יודעים”. ובמקום אחר נאמר³¹: „אלה אשר נחנו להם את הספר ידעו אותו כאשר ידעו את בניהם, ואולם פלגה מהם יעלימו את האמת והם יודעים”.

ואמנם גם אכן השאם נגע בבעייה זו והקדיש בספרו פרק הנקרא: „איך כמה יהודים ניסו להסתיר את הפסוק בתורה המדבר על בואו של מוחמד”³². יש לשער כי כל עוד והמוסלמים לא היו בקיאים בתכנם של כתבי־הקדש היתה יד היהודים על העליונה בוויכוחים שהתנהלו ביניהם, אולם במרוצת הזמן, כאשר המוסלמים החלו לדעת את אשר כתוב בספרי־הקדש, עשו ממנו שימוש כדי להתקיף את היהודים. אף החוקרים הערבים המודרניים מאשימים את היהודים בכך שהסתירו את התגלותו העתידה של הנביא מוחמד מכתבי־הקדש שלהם ומצביעים על מראי מקומות במקרא שבהם מדובר „בפירוש” על בואו של מוחמד הנביא. בספרו חיי מוחמד טוען אחמד רצ'א, כי דבר בואו של מוחמד מוזכר בחורה ומסתמך על דברי התורה שבש' דברים פרק ל"ג, פסוק 2, שם נאמר: „ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו, הופיע מהר פארן ואחה מרבבות קדש מימינו אשרת למו. אף חובב עמים כל קדשיו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברתיך”. וכן בפסוק א', פרק מ"א שבספר ישעיה, שם נאמר: „החרישו אלי איים ולאומים יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדיו למשפט נקרה . . .”

אמנם התקפתו זו של מוחמד על היהודים ומכלול ההאשמות שהטיל עליהם היוו רקע להתקפה כוללת ומחסלת, ועל כך נתעכב להלן.

ג. מלחמותיו של מוחמד ביהודי אלמדינה

התנגשויותיו של הנביא מוחמד עם היהודים אינן מצטמצמות רק בתחום הדתי-רעיוני, המצב המתוח בין היהודים ובין הנביא גרם למלחמות דמים. בשנים שלאחר שינוי ה„קיבלה” אירעו מספר התנגשויות עיונות בין המוסלמים והיהודים. ביניהם ובין מוחמד התנהלו קרבות ממש. השבטים היהודים הגדולים באלמדינה, דהיינו: בני קינוקאע, בני אלנצ'יר, ובני קוריטה הותקפו ברובעיהם המבוצרים באלמדינה. לאמיתו של דבר רצוי לדון בכל מכלול הבעיות האלה בבת אחת, אולם יש לעשות זאת תוך כדי בחינה מדוקדקת ולומר, כי כל המאורעות האלה נבעו משיטה מתונה שנוקטה ע"י מוחמד בשנים שלפני מלחמת בדר-שיטה הקוראת להיפטרות מהיהודים או להכנתם לדת המסלמית. אם אמנם כך הדבר הרי זו שאלה שמן הראוי לדון בה, אולם לראשונה נטפל בתיאור המאורעות עצמם.

(א) מוחמד נלחם בבני קינוקאע

המאורע הראשון והחשוב הוא המצור על בני קינוקאע והגלייתם מאלמדינה. בספרו: סירת אלנבי מוחמד רסול אללה – תולדות חיי הנביא מוחמד שליח האלהים – טוען אבן

השאם³³: „אמר אבן אסחאק: שליח האלהים הקהיל את בני קינוקאע בשוק שהיה נודע בשמו ואמר אליהם: חבר יהודים! את האלהים יראו, פגוע יפגע בכם כאשר פגע בבני קורישי בנקמתו, בואו בכרית האיסלאם . . . והם ענו לו: הוי, מוחמד! אל ישיאך לבך כי פגעת באנשים שאינם מלומדי מלחמה . . . אנו, באלהים, אם נלחם וידעת כי הננו האנשים“.

לאחר חזרתו של הנביא ממלחמת בדר, הוא חידש את הפצרותיו ביהודים שיצטרפו לדתו בהצביעו על המפלה שנחלו אנשי מכה, כדוגמה לגורלם של אלה שסירבו להיענות לשליחות מוחמד ע"י אלה, וכך הוא איים על היהודים, שהרי האבידות שנחלו אנשי קורישי שימשו קלף טוב למוחמד בהתגרותו עם היהודים. מכל מקום, היהודים לא היו יותר מוכנים מאשר קודם לכן להצטרף לדת מוחמד. ימים אחדים אחרי כן התרחשו התנגשויות ממש בין מוחמד ובין בני קינוקאע.

בקשר לסיבה בגללה נפתחה מלחמתו של מוחמד על בני קינוקאע, מזכירים ההיסטוריונים הערביים מספר סיבות, אולם הסיבה המעניינת היא התקרית עם האשה. אלואקדי אומר בספרו – אלמנאזי – הכבושים³⁴: „אשה ערביה ירבה ליד חנות אחד הצורפים בשוק בני קינוקאע, יהודי אחד תחב לה עוקץ בבגדה, וכאשר קמה ללכת נתגלתה ערותה. היהודים צחקו לה, פרץ אחד המוסלמים שקינא את קנאת האשה הנעלבה, ובא אל היהודי המתעלל ורצחו נפש. נתקהלו היהודים על המוסלמי ורצחוהו והוא הדבר אשר גרם למלחמה זו“.

מוחמד ראה את התקרית עם האשה כעניין למלחמה ואסף כוח כדי לכתר את בני השבט. התנהלו שם ללא ספק דיונים עם היהודים, אולם בספרי ההיסטוריה הקלאסיים אין רמז לכך. החוקר המודרני מוחמד הייכל משווה את „תקרית האשה“ עם רצח סרייבו שגרם לפרוץ מלחמת העולם הראשונה³⁵. סיפור זה על האשה מוזכר גם בספרו של אבן השאם³⁶, וכן בספרו של אלטברי. אולם הוא אינו מובא בשמו של אבן אסחאק שהוא בדרך כלל נחשב למהימן, ולכן יש מקום להניח כי סיפור זה הנו סיפור בדוי למרות שעדיין נאחזים בו החוקרים המודרניים. בקשר לזמן שבו התחיל מוחמד את התקפתו על בני קינוקאע נאמר בספרו של אלואקדי³⁷: „מלחמת קינוקאע החלה ביום שבת במחצית חודש שוואל – החודש העשירי בשנה המוסלמית – לאחר עשרים חודש (מבואו של מוחמד לאלמדינה), מוחמד הקיף אותם עד ראשית החודש ד'ו אלקעדה – החודש האחד עשר בשנה המוסלמית“.

אחרי מצור שנמשך חמשה עשר יום נכנעו היהודים. הם הוכרחו לעזוב את אלמדינה בלקחם אתם את נשותיהם וילדיהם. ניתנה להם שהות של שלושה ימים כדי לאסוף את הכלים השייכים להם, אולם הם היו צריכים להשאיר אחריהם את נכסיהם, נכסים ורכוש כללי וסחורות אחרות כגון מכשירי זהב של הצורפים, מאחר שמכשירים אלה נוצלו ע"י מוחמד לעשות כלי מלחמה. מכיון שלא היו אלה אנשים שעסקו בחקלאות, הרי לא היו אדמות בידיהם כדי לתת למוחמד, ואמנם אלואקדי מזכיר עובדה זו באמרו³⁸: „ולא היו להם שדות ולא אדמות והכפיל הנביא פי חמש את אשר נפל בגורלו מהם וחילק את השאר בין חבריו“.

וזאת למרות שהיה הסכם בין מוחמד וחבריו והיהודים (הסכם זה מובא בספרו של חמידו אללה-אלותאיק אלסיאסייה – המסקמים הפוליטיים – שיצא לאור בשנת 1941 בקהיר).

בשנת 624 – השנה השנייה לאחר ההיג'רה – הוגלו בני קינוקאע מאלמדינה, והלכו לאחר מכן למחוז היהודים, „ואדי אלקורה“, ולאחר זאת יצאו לאד'רעאת שבסוריה³⁹. מן הראוי לציין את חלקם של הערבים במלחמה זו. לעבדאללה אבן אוביי אבן סלול נודעת חשיבות רבה ביותר, מאחר שהוא דיבר בפני מוחמד לטובת בני קינוקאע. אלואקדי מזכיר⁴⁰: „עבדאללה אבן אוביי בא אל מוחמד ואמר לו: ביקשתוך להיטיב לעמיתי, כי בעלי ברית לבני

ח'רוג' המה. לא השיב שליח האלהים דבר אז המשיך עבדאללה ואמר: הוי, מוחמד! עליך להיטיב לעמיתך! סנוג מוחמד מעליו. חקע עבדאללה את ידו בצלחת שריון מוחמד. התחיל מוחמד צורח: הרף ממני! והיה רוגו מאד, וצללים התפשטו על פניו. הוא הוסיף לדבר אל עבדאללה: הרף ממני ולך! אולם עבדאללה אמר: באלהים, לא ארפה ממך עד אשר תיטיב לעמיתי. ענה שליח האלהים: לך הם נתונים".

נאמר שלקינוקאע היו 700 אנשי מלחמה מתוכם 41400 נלחמו עם מגינים וכי-300 משוריינים, וכמובן שמוחמד לא היה יכול לנצחם ללא התמיכה המלאה שניתנה לו ע"י בני בריתו הערבים. ואמנם בזכות היוקרה הגבוהה שהיתה לנביא אחר מלחמת בדר קל היה לו להשיג תמיכה זו.

כארבעה חודשים לאחר כניעתם של בני קינוקאע (ראשית ספטמור 624, אמצע החודש השלישי לשנה השלישית לאחר ההיג'רה) נרצח כעב אבן אלאשרף⁴². מוחמד הטיל את התפקיד לרצוח את כעב על אנשים מאותו השבט שהיה בברית עמו, משבט אווס.

כעב היה בן תערובת משבט טיא הקרוב, אולם הוא התנהג כאילו הוא שייך לשבט אמו: בני אלנצ'יר. כל המקורות הערביים מבליטים שהסיבה לרצח כעב היה מסעו למכה לאחר מלחמת בדר, שם קונן קינה מרה על חללי בדר עד שנתעוררו גדולי קוריש למלחמה חדשה שהיא מלחמת אוחד. כעב שימש אחד מן הגורמים למלחמת אוחד. לאחר שמילא את תפקידו במכה הוא בא לאלמדינה כדי לעורר את היהודים לתת יד לבני קוריש במלחמתם במוסלמים. כעב ידע את הנולד ועל כן הוא היווה סכנה למוחמד והאחרון רצה לסלקו במהרה וזאת הוא השיג ע"י רצח. חמשת האנשים שהוטל עליהם לרצוח את כעב באו לפתע אל מצודתו. החוקרים רגילים להצביע על אבו נאאילה כמבצע הרצח מאחר שהוא ינק בילדותו משדי האשה שהיניקה את כעב ועל כן הם נחשבו ל"אחים" מבחינת הקירבה. אבו נאאילה רכש את אימונו של כעב ע"י כך שהתריע בפניו נגד המצב הקשה שהיה עליהם לסבול תחת שלטונו של מוחמד, ובמיוחד התאונן על חוסר מזון.

אלואקדי ואבן השאם⁴³ קובעים כי כעב נרצח לאחר גירוש בני קינוקאע מאלמדינה ולפי אל יעקובי⁴⁴ נרצח המשורר לאחר מלחמת אוחד. חמשת הקושרים לרציחתו של כעב אבן אלאשרף היו מבני עבד אל אשהל, ומאחר שבני אלנצ'יר היו בקשר עם עבד אל אשהל לא היה מקום לגאולת דמו של הנרצח ע"י בני אלנצ'יר. נאמר, כי ליהודים קשה היה להתלונן על רצח זה בפני מוחמד וזה גרם למבוכה ביניהם. אכן, גם פה היה מוחמד נאמן לדרכו: חיסול ע"י רצח, או התאסלמות.

(ב) מלחמת מוחמד בכני אלנצ'יר

כשנה לאחר מותו של כעב אבן אלאשרף (החודש השלישי בשנה הרביעית להג'רה או התחלת ספטמבר שנת 625), שבט יהודי שני — בני אלנצ'יר — הוגלה מאלמדינה⁴⁵. אולם לא כן סובר אלכבו'ארי האומר⁴⁶: „הקרב (בכני אלנצ'יר) התחיל לאחר שישה עשר חודש ממלחמת בדר לפני מלחמת אוחד". וזאת בעוד שהאחרים קובעים, שהמלחמה בכני אלנצ'יר התנהלה אחרי מלחמת אוחד.

בקשר לסיבה שבגללה פרצה המלחמה בכני אלנצ'יר, מזכירים, כי מוחמד הלך למקום מושבם של בני אלנצ'יר כדי לבקש כופר נפש לבני עאמר. ואמנם אבן השאם אומר: „אמר אבן אסחאק: שליח האלהים יצא אל בני אלנצ'יר לקחת מהם את חלקם בדמי כופר נפשות שני בני עאמר שנרצחו ע"י אחד מערביי אלמדינה. כי ברית שלום היתה כרותה בין בני עאמר ובין בני אלנצ'יר. כשבא אליהם הנביא נענו ואמרו: כדברך נעשה אבו קאסם! עזור נעזור לך כאשר

תאווה נפשך. עמך נהיה. אתר נתייחדו היהודים ואמרו: שעת כושר כזו לא תמצא לנו בנידון אותו אדם. שליח האלהים ישב אותה שעה סמוך לגדר אחד הבתים. מי מאתנו יעלה על הבית וישליך עליו סלע למען הביא לנו את המרגוע? בחרו בעמר אבן ג'חש להשליך את האבן הגדולה. אותה שעה הודיעו לשליח האלהים מן השמים על מעשה אותם האנשים. הוא קם פתאום והלך לאלמדינה".⁴⁷

כל ההיסטוריונים המוסלמים מביאים את סיפור „האבן הגדולה“, בה אמרו היהודים לרצוח את שליח האלהים. אמנם, לדעת הרבה חוקרים מודרניים ומזרחנים אירופאיים נודף מסיפור זה ריח האגדה. ואף בקוראן אין זכר למאורע „האבן הגדולה“, שהרי בקוראן הוקדש אחד הקטעים החשובים (סורת אלג'מע'ה – פרשת הקהל) למלחמה בבני אלנצ'יר. למען האמת נציין, כי לאחר מפלת אוחד לא היה מוחמד צריך עוד לבקש תואנות. היחסים בין המוסלמים ובין היהודים היו בתכלית הרוע, ולאחר שהוא ריפא את פצעיו עלה על בני אלנצ'יר וצר עליהם.

לאחר שחזר לאלמדינה שלח הנביא את מוחמד אבן מסלמה לבני אלנצ'יר עם התראה שלפיה הם הוכרחו לעזוב את אלמדינה תוך תקופה של עשרה ימים⁴⁸, אם לאו מות ימותו. עם זאת, הבטיח שיקבלו חלק מתוצרת דקל התמרים, שפרנסתם היתה תלויה בהם. אמנם, אפשר לראות בהתראה זו סיבה יוצאת מגדר הרגיל להתנפלות, כי הוא מבוסס על יסוד טענת הנביא מוחמד האומרת, כי בני אלנצ'יר תיכננו קשר לרצחו נפש ע"י השלכת „האבן הגדולה“. יתכן שיש יסוד לטענה זו, שלא כפקפוקיהם של רוב חוקרי המזרח.

אמנם ההשתייה שחלה במתן התשובה מצד בני אלנצ'יר למוחמד יצרה שקל-גנג לפעולת איבה מצד הנביא. בתחילה נטו היהודים להיכנע לפקודת הנביא, במיוחד לאור העובדה שצו זה יצא מאת חבר מנהיג של השבט עבדאללה, שבו היו תלויים לשם תמיכה. מכל מקום בני אלנצ'יר נחלקו בדעותיהם. חויי אבן אח'טב, שהיה לכאורה גיבורם של בני אלנצ'יר ומקנאיהם, נטה פחות להקנע לפקודתו של מוחמד מאשר סלאם אבן משכיא, ראש בני אלנצ'יר. פירוד זה בשורות אלנצ'יר נוצר כנראה עקב ההזמנה שנשלחה ע"י אבן אוביי לבני אלנצ'יר שבה ביקש מהם שלא יענו להתראה של מוחמד. אבן אוביי זה נודע בהיותו פוסח על שתי הסעיפים. היהודים סירבו להיכנע לפקודת מוחמד – דבר אשר שימח אותו מאד, כי התוצאה היתה ברורה – והוא שלח כוח כדי לקטר אותם. המצור נמשך כחמישה עשר יום. מוחמד החל עקור את עצי הדקלים של השבט. לבם של היהודים נפל בקרבם בראותם כי דקליהם נעקרו. מצד אחר לא בא אבן אוביי לעזרתם, ומצידם הם הבינו כי אפילו אם יישארו באלמדינה הרי פרנסתם אבודה עם השמדת הדקלים. אכן כריתת דקלים לדידם היתה כמוה ככריתת חיים. לכן הם הביעו את נכונותם למלא אחרי הצו המקורי של מוחמד, אולם כעת הנביא התייחס בפחות רצון לתנאי ההסכם שהציע להם בתחילה, כי עתה ידו היתה על העליונה.

מעשה זה של מוחמד – כריתת דקלי התמרים היה משום הפרת מוסכמה כללית. ואמנם גם חושבי אלמדינה הודיעו ממעשה כזה, מאחר שנשקפה סכנה גם להם ולפרנסתם. בנוהג של איסור כריתת העצים באותה תקופה אפשר לראות כעין דוגמה מקבילה לנוהג של איסור רצח אוכלוסיה אזרחית בימי מלחמה בימינו אלה. אולם מוחמד ידע לתרץ את מעשיו כדי להראות שאמנם זה מעשה נכון לעקור עצים בזמן המלחמה. הוא מזכיר בקוראן⁴⁹: „כל התמרים אשר גדתם או הנחתם על שרשיהם, ברצון אֵל נהיה, ולמען המט קלח על החוטאים“. עתה הם הוכרחו למסור את הקרקע והנשק למוסלמים. לכפייה זו הם הסכימו ובגאווה הם עזבו את אלמדינה. לאחר שניתצו את בתיהם, נסעו עם שיירה של שש מאות גמל לח'יבר, מקום שם

נשאר. החרבות, השיריונים והקסדות – כל אלה נפלו בחלקו של מוחמד על מנת להשתמש בהם במלחמותיו העתידות להתרחש עם קוריש. תומכיו – שבט האנצאר – הסכימו, כי הבתים וגני הדקלים יפלו בגורלם של המהגרים, כדי שהאחרונים יוכלו להתקיים באופן עצמאי ולא יהיו תלויים יותר בתמיכתם. את הקרקעות של בני אלנצ'יר לקח מוחמד לעצמו. כך פתר לו מוחמד את בעיותיו עם שבט זה. בשנת 625 הוגלה שבט יהודי שני מאלמדינה – הרי הם בני אלנצ'יר.

ההגליה של בני אלנצ'יר מאלמדינה לא היתה סוף־פסוק במלחמתו של מוחמד בהם. מוחמד האשימם בכך שבח'יבר הם המשיכו את פעולות האיבה נגד אלמדינה. הם שיחקו תפקיד חשוב ביצירת ברית כדי לכתר את אלמדינה בשנת 627, כלומר בסוף השנה החמישית להג'רה. מאורע זה נקרא גזות אל ח'נדק – התנפלות השוחה.⁵⁰ אין זה מפתיע ששניים ממנהיגי אלנצ'יר – אבו ראפע עבדאללה, הידוע גם בשם סלאם אבן אוביי אלחוקיק, ואוזיר אבן רואם (ויש הכותבים: אליסיר אבן ראוים⁵¹) נרצחו ע"י מוסלימים.

בספרו, Muhammad In Medina, מביא המחבר⁵² שני תאריכים בקשר לרציחתם של אבו ראפע וכן רויס, „כפי שמוצעים ע"י אלואקדי": תאריך הירצחו של אבן ראפע מאי 66, שהוא החודש האחרון בשנה הרביעית להג'רה, ואילו תאריך הירצחו של אבן רויס – פברואר – מרץ שנת 628 – שהוא החודש העשירי לשנה השישית להג'רה.

בקשר לשני תאריכים אלה יש להעיר כי אחמד רצ'א בספרו⁵³ דוחה את התאריך המובא ע"י אלואקדי בטענה כי הוא עבר לחיבר אחרי גלות בני אלנצ'יר. על כן הוא יכול היה להירצח בדצמבר שנת 627 המקביל לחדש רמז'אן בשנה הששית להג'רה. בקשר לזה אומר אל־טברי⁵⁴: „ובשנה זו (השלישית להג'רה) היה הירצחו של אבו ראפע היהודי ואז שלח אליו שליח האלהים את עבדאללה אבן עתיך שידוע גם בשם עבדאללה אבן עוקבה (כדי לרצוח את אבו ראפע נפש) וזה היה במחצית השנייה בחודש הששי בשנה המוסלמית שהוא גומאדא אלאת'רא". והוא ממשיך ואומר: „אולם אלואקדי טוען כי רצח זה אירע בחודש האחרון מהשנה הרביעית להג'רה".

אולם מתקבל על הדעת, כי הרצח של אבו ראפע אירע אחרי המצור על אלמדינה, הידוע בשם „קרב החפירות", שהיה אבן אוביי אלחוקיק מואשם בכך שהשתתף בקרב זה, על כן נקבל את התאריך 627 כתאריך הירצחו כסביר.

הסיבה לרציחתם של אבו ראפע ועוזריו ב„קרב החפירות" – אלח'נדק – היא העובדה שבקרב זה התחברו יתר בני אלנצ'יר בכרית עם גטפאן ובני קוריש בשיתוף עם בני קוריט'ה נגד המוסלימים. אולם מאחר שתכניתם נכשלה מצאו המוסלימים לנכון לרצוח את אבו ראפע ועוזריו בהאשימם אותם בנייהול המלחמה. על כן נאמר כי העובדה שהמוסלימים שאפו להינקם בבני גטפאן ובבני בריתם שימשה סיבה לרצח זה. ההתקפה על אבו ראפע בוצעה ע"י חמישה אנשים מבני שבט הח'ורג'.⁵⁵ נראה שהמניע שהניע אותם לרצח היה הרצון להראות לנביא כי אינם נופלים ממתחריהם מבני האווס שרצחו את כעב אבן אלשרף לפנים. אליסיר אבן רואם נרצח לפי המסורת ע"י עבדאללה אבן רואחה.⁵⁶ אכן, גם כאן היה מוחמד נאמן לשיטתו.

(ג) מלחמת הנביא בבני קוריט'ה

אחר הגלייתם של בני אלנצ'יר נשאר עדיין מספר שבטים יהודיים באלמדינה אך החשוב מכולם הוא שבט קוריט'ה, הידוע כבן בריתו של האווס. אולם את בני קוריט'ה היפלה מוחמד לרעה. במשך המצור על אלמדינה שנקרא אלח'נדק, שבט זה נאשם בכך, כי הוא לא שמר על

נייטרליות ועשה יד אחת במלחמה נגד מוחמד. על כן מיד עם נסיגתם של המתקיפים במצור אלח'נדק, פתח מוחמד בהתקפה על בני קוריט'ה.⁵⁷ אלואקדי מספר, כי כשמוחמד רצה לחלוץ את השריון בא אליו המלאך גבריאל וגינה אותו על רפיונו וציווהו להתקיף את שבט קוריט'ה. כשהחלו המוסלמים להתקיף את בני קוריט'ה שלחו האחרונים שליחים לבקש מהנביא שתינתן להם האפשרות להיכנע כניעה הוגנת בדומה לתנאי כניעתם של בני אלנצ'יר. הנביא אמנם שלח להם את אבו לובאבה למען נהל איתם משא ומתן. הוא בא אל היהודים והאחרונים שאלו אותו: „מה דעתך, האם עלינו להכנע למוחמד? אמר: הן! והורה בידו על הצנאר (רמו לשחיטה), אותה שעה רעדו קרסוליו. ידע כי בגד בשליח האלהים.”⁵⁷

בנוסף לסיפור זה מסופר גם כי אחדים מבין האווס ביקשו ממוחמד לסלוח לבני קוריט'ה בזכות האוס, כפי שהוא סלח לפני כן לבני קינוקאע בזכותו של אבן אוכיי אבן סלול מהח'ז'רג'. אולם כמובן שבקשתם לא זכתה לטיפול ולהיענות. מוחמד אמנם קיבל את בקשתם של אלה מבני האווס והציע שגורלם של בני קוריט'ה יוכרע ע"י אחד מבני בריחם, ואמנם האחרונים הסכימו לכך, על כן הצביע מוחמד על סעד אבן מעאד' כמנהיגם של האווס שיהיה שופט בין מוחמד ובין בני קוריט'ה.⁵⁸ כשבא סעד למקום מושבו של הנביא, כול בני האווס והנוכחים האחרים נשבעו להיות נאמנים להחלטתו. סעד זה גזר על אנשי קוריט'ה כי הגברים ייהרגו והנשים והטף יימכרו לעבדות. ומוחמד אמר: „זה דינו של אלה ממעל'”. גורדין זה כנראה שהוצא לפועל ע"י בני בריחם מהאווס למען לא יהיו מהומות, וזאת למחרת היום שבו ניתן ע"י סעד.

המלחמה ביהודי קוריט'ה היתה אכזרית ביותר. במלחמה זו נשחטו כ־700 עד 750 איש⁵⁹ מבני קוריט'ה, את הנשים ציווה מוחמד לתת לעבדות למוסלמים. מאחר שמוחמד היה מנהיג המוסלמים במלחמה זו, הוא קיבל את החלק החמישי מכלל הנכסים, ובכלל זה גם מהנשים, לפי הכלל האיסלאמי דאז המסתמך על הכתוב בקוראן בפרשת השלל: „ודעו כי כל אשר תקחו בשלל והיה חמישיתו לאלהים ולשליח ולקרובים וליתומים ולעניים ולהלך, אם מאמינים אתם באלהים ובאשר הורדנו על-יד עבדנו ביום הפרקאן, ביום שנפגשו שתי המחנות, ואלהים הכל יכול.”⁶⁰

שבויים רבים נשלחו אל אדמת נג'ד, ביניהם נשים ילדים וטף, למען ייקברו שם. תמורתם קיבל מוחמד סוסים ונשק.

בקוראן נזכר הטבח שערך מוחמד ביהודי קוריט'ה באמרו⁶⁰: „האלהים הוריד את המורדים מאנשי עם הספר ממבצריהם והביא מורך בלבותיהם. מקצחם תהרגון ומקצחם תאסרון ואורישיכם את ארצם ומשכנותיהם ורכושם”.

ישנם הטוענים כי בקוראן אף נזכרות ההכנות להתקפה על בני קוריט'ה ומצביעים על כתוב: „והיכונתם נגדם ככל אשר תוכלו חיל ומתנה סוס לירא בהם את אויב האלהים ואויבכם ואת האחרים מבלעדיהם אשר לא תדעו אותם, אלהים ידע אותם וכל (הון) אשר תפזרו במלחמת אלהים ישולם לכם ולא תעשקו.”⁶² ואם אמנם נכון הדבר שלפי פסוק זה התקיף מוחמד את בני קוריט'ה מאחר שחשש לבגידתם בעתיד לבוא ולא משום שכבר בגדו, הרי נשאלת השאלה אם תירץ כזה מספיק כדי לפתוח בהתקפת-כליון על השבט כולו.

ההסטוריונים יודעים לספר על אנשים מסויימים מבני קוריט'ה (כגון ריחאנה בנת עמרור ריחנה היפה)⁶³ שקיבלו את גזר דינו של סעד בגאווה ובאומץ-לב.

מן הראוי לציין כי מוחמד היה זהיר בהתקפה זו ולא העלה נימוק למעשהו. מסתבר כי ההרג בא בגלל שלא האמינו באיסלאם. הם גורשו ע"י המוסלמים וזאת בגלל שהיו בידיהם

באלמדינה ישובים, שכונות וקרקעות שהשתרעו על שטחים נרחבים, במקומות כאלה שהיו צפויים למוחמד סכנות בעיקר מחוץ לאלמדינה, במקרה של התקפה מצד אויביו. נוסף לכך מוחמד נלחם בבני קוריט'ה חדשים מספר לאחר מלחמתו בח'נדק, ובשתי מלחמות קדמות היה מוחמד נתון במצב קריטי מאד. הנביא שאף לחסל את היהודים וע"י כך גם להחליש את אויביו האחרים, שאם לא כן יחס-הכוחות ישתנה לרעתו. עתה, לאחר נצחונו את בני קוריט'ה, התחזק מוחמד מבחינת הכח והנשק שלקח מהם בתור שלל מלחמה. יש לציין, כי חושו הדיפלומטי של מוחמד עמד לו במלחמותיו שלא התקיף את היהדות בקרבות אלה, אלא רק את השבטים היהודיים ועובדה זו מוסברת ע"י תגובתם של השבטים האלה למלחמותיו של מוחמד. הם לא חשדו, שתצמח להם סכנה מהתפשטותו של האיסלאם ולא נקטו באמצעים להתגונן כנגדו. כך חיסל מוחמד את השבט היהודי השלישי שנשאר באלמדינה והחריב למעשה היישוב היהודי שנתקיים בעיר הזאת במשך הרבה דורות. אוניברסיטה דרופסי, פילרלפיא

הערות

- 1) מכאן ואילך בהזכירונו „היהדים“, הכוונה לשלושת השבטים שנמצאו באותה חקופה באלמדינה: בני קינוקאע, בני אלנצ'יר ובני קוריט'ה.
- 2) עיי' סירת מוחמד רטול אלה מאת אבו מוחמד עבד אלמלך אבן השאם, הוצאת פרדינאנד וסטנפלד, גוטינגן 1858. להלן אבן השאם עמ' 334.
- 3) עיי' אבן השאם עמ' 353.
- 4) התרגומים של פטוקי הקוראן לעברית מובאים על פי התרגום של י. ריבלין, הוצאת דביר, תל-אביב, תש"ה.
- 5) בקשר להשפעת היהדות על האיסלאם עיי':
להלן A. Geiger, *Judaism and Islam*, New York, 1970
A. Katsh, *Judaism and the Koran*, 1962
- 6) עיי' צחיחי אלכחארי

Le Reucueil des Traditions Mahometanes, par Abou Abdallah Mohammad ibn 'Ismail al-Bokhari publie par Mehintoph Lodolf Krehl vol. 1-4, Leyden, 1862

להלן בוחארי, עמ' 224.

- 7) עיי' קוראן: 2.239 וכן כץ, עמ' 156. 8) עיי' בוחארי, עמ' 472-3. 9) עיי' קוראן: 2.136. 10) עיי' קוראן: 2.91. 11) עיי' קוראן 62.5. 12) עיי' קוראן: 45. 2.136. 13) עיי' אבן השאם, עמ' 381. 14) עיי' קוראן 2.144. 15) עיי' בוחארי, עמ' 498. 16) עיי' קוראן 2.185. 17) עיי' קוראן 6.86. 18) עיי' קוראן 38.48 וכן עיי' 21.85. 19) עיי' קוראן 2.135/141. 20) עיי' קוראן 3.67-71. 21) עיי' קוראן 6.161 וכן 16.120/121. 22) עיי' קוראן 2.125-127. 23) עיי' קוראן 2.78/77. 24) עיי' קוראן 4.153. 25) עיי' קוראן 5.78/82. 26) עיי' קוראן 4.161. 27) עיי' קוראן 2.86. 28) עיי' קוראן 3.78. 29) עיי' קוראן 4.46. 30) עיי' קוראן 2.72 וכן 1.146. 31) עיי' קוראן 2.141. 32) עיי' אבן השאם עמ' 382. 33) עיי' אבן השאם עמ' 545-7. 34) עיי' אלוואקדי, כתאב אלמגאוי, הוצאת כלכחה, 1855, להלן ואקדי, עמ' 178. 35) עיי' מוחמד הייכל, חיי מוחמד, עמ' 275. 36) עיי' אבן השאם, עמ' 545. 37) עיי' ואקדי, עמ' 81-177. 38) עיי' ואקדי עמ' 180. 39) עיי' ואקדי עמ' 181. 40) עיי' ואקדי, עמ' 178-9. 41) עיי' Watt, M. *Muhammad in Medina* עמ' 21. 42) עיי' אבן השאם, עמ' 53-54. 43) עיי' אבן השאם עמ' 548, ואקדי עמ' 184. 44) עיי' יעקובי, תאריח' הוצאת בירות, 1379-1960 עמ' 225. 45) עיי' אבן השאם עמ' 654. 46) עיי' בוחארי, עמ' 280. 47) עיי' אבן השאם עמ' 652-3. 48) עיי' ואקדי, עמ' 354. 49) עיי' קוראן 5.59. 50) עיי' אבן השאם, עמ' 669. 51) עיי' אבן השאם עמ' 980. 52) עיי' Watt עמ' 213. 53) עיי' חיי מוחמד, עמ' 239. 54) עיי' אלטבר, תאריח'

אלרסל ואלמלוך הוצאת ליידן 1879, חלק 2, עמ' 182. 55) עיין אבן השאם, עמ' 6-714. 56) עיין אבן
השאם, עמ' 980. 57) עיין ואקדי, עמ' 371-374, וכן אבן השאם עמ' 684-99. 58) שיפוטו של סעד בן
מעאד מזכיר לנו את מושג הבוררות בימינו. 59) עיין ואקדי עמ' 4-371. 60) עיין קוראן 8.42. 61) עיין
קוראן 33.26-27. 62) עיין קוראן 8.62. 63) עיין אבן השאם, עמ' 693.